

гогією, — не має чітких, науково обґрунтованих рекомендацій щодо ведення виховної роботи в нових умовах. Тому сьогодні педагогічна спадщина Григорія Ващенко — неоціненний скарб для вчителів, вихователів дитячих садків, для студентів педінститутів. А оскільки держава, зайнята економічними проблемами, не спроможна зараз приділити належну увагу питанням освіти та виховання, створення Педагогічного товариства імені Григорія Ващенко, яке бере на себе пропаганду поглядів та педагогічної системи видатного педагога, видання та поширення його праць, є надзвичайно на часі.

Побажаємо новоствореному Товариству всіляких успіхів, на освітній ниві!

Раїса РЕШЕТНИК.

ДРАГОМИРОВ НА ДУНАУ

Цього року виповнюється 165 років з дня народження видатного воєначальника, уродженця Конопотщини, Михайла Івановича Драгомирова. Про його життя і діяльність написано досить багато, тому варто обмежитись одним епізодом, який чомусь майже не цікавив дослідників. Автор має на увазі блискучу операцію російських військ у російсько-турецькій війні 1877—1878 років — форсування Дунаю, яка була здійснена під командуванням нашого земляка.

Ця війна залишила слід у світовій історії, як війна, під час якої балканські народи отримали незалежність від Туреччини. Формальним її початком став оголошений 12(24) квітня 1877 року царський маніфест, згідно з яким в той же день російські війська перейшли румунський кордон. Метою війни оголошувалось покращення долі християнських народів, які знаходилися під турецьким гнітом.

Після переходу румунського кордону російські війська рушили в напрямку Дунаю. Просування військ гальмувалось весняним бездоріжжям і слабкістю румунської залізниці, котра унеможливила заплановані перевезення військ. Лише в двадцятих числах червня розгортання Дунайської армії можна було вважати закінченим. Після цього розпочалась підготовка до форсування Дунаю. Фактичним керівником цієї операції був генерал-майор М. Драгомиров. На той час він був уже відомим теоретиком військової справи, займав посаду командира 14-ї піхотної дивізії. Ця операція була для нашого земляка чудовою можливістю перевірити свої теоретичні погляди на практиці. Тому в переддень воєнних дій М. І. Драгомиров писав із Зімніци: «Пишу перед великим для мене днем, де з'ясується, чого варта моя система виховання і навчання військ і чи варті ми обое, тобто я і моя система, чого-небудь». Цікаво, що більшість призовників у частинах, підпорядкованих нашому землякові, були з Харківської, Полтавської та Чернігівської губерній.

Згідно з планом ведення війни форсування Дунаю було заплановано в районі Сістово. Остаточне рішення було прийняте на нараді в Турну-Магуреллі 22 червня. Згідно з ним форсування Дунаю повинно було початися в ніч з 26 на 27 червня (ці і всі наступні дати — за новим стилем, прим. — І. Л.) у Зімніци-Сістово. Наступ доручено очолити М. І. Драгомирову з його дивізією, посиленою кількома іншими підрозділами. По закінченні форсування біля Зімніци-Сістово повинен бути наведений міст і проведена переправа інших військ головних сил Дунайської армії.

Особливу увагу М. І. Драгомиров звернув на збереження повної таємниці місця і часу форсування. Практично всі накази і розпорядження про переправу віддавались лише усно. Навіть понтонним батальйонам не було дано письмового маршруту, і до місця переправи їх вів офіцер штабу армії. Всім особам, які безпосередньо не брали участі в операції, місце, і час формування або взагалі не повідомлялись, або повідомлялись в останній момент. З загальними положеннями переправи, без повідомлення місця і часу, генерал-майор Драгомиров ознайомив командирів частин своєї дивізії ще 24 червня, але остаточно вказівки дав лише вранці 26 червня і до того ж командирам лише тих підрозділів, що були призначені в склад першого рейсу десанта.

Розподіл на посадку всієї дивізії М. І. Драгомиров провів лише о 17 годині 26 червня. Із складу головної квартири (штабу — прим. І. Л.) пункт і час форсування знала дуже обмежена кількість осіб, навіть царю Олександру II точний пункт форсування був повідомлений лише о 12-й годині 26 червня. Призначені для переправи війська підводились до районів дислокації тільки в ніч на 26 червня, до того ж вони розташовувались в Зімніці так, щоб ні в чому не змінити її звичайний зовнішній вигляд. З цією метою було заборонено встановлювати палатки, війська розташовувались в садах і за будинками або кущами, особливо ретельно були сховані від спостерігачів з південного берега Дунаю артилерія, понтони і обози. Весь район розташування військ перед форсуванням був оточений, щоб не допустити проникнення у нього турецьких шпигунів. Вихід із цього району до Дунаю для водопою і купання був дозволений лише невеликими партіями по черзі.

Ознайомлення командного складу Волинського полку, котрий повинен був першим переправлятися, з місцевістю південного берега Дунаю в пункті майбутнього форсування М. І. Драгомиров з метою збереження таємниці провів із саду своєї квартири, яка для цього була вибрана в зручному для спостереження місці, звідки Драгомирову вдалося добре ознайомити офіцерів полку — до командирів рот включно — з пунктами посадки, висадки, із шляхом руху понтонів і районами дій після висадки, і в той же час нічим не видати туркам проведеної таким оригінальним чином рекогносцировки. Нарешті, з метою збереження таємниці форсування, ремонт доріг і наведення мосту через протоку біля Зімниці були зроблені лише в ніч з 26 на 27 червня.

Перед початком висадки наш земляк звернувся до особового складу військ із словами: «Брати, нам випала доля першими переправитись через Дунай. На нас дивиться вся Росія. Пам'ятайте, брати, для нас немає вибору: або через Дунай, або у Дунай».

27 червня о 2-й годині ночі несподівано для ворога передові частини російських військ на веслових залізних понтонах під прикриттям темряви розпочали переправу. Турецькі аванпости помітили понтони першого рейсу вже недалеко від берега. Розпочався обстріл, були запалені вогні на сигнальних стовпах, і до місця висадки російських військ по тривозі рушили турецькі війська від Сістова і Вардена. З настанням ранку вогонь противника посилювався. З підвищення стріляли ледве не впритул по припливаючих до берега понтонах. У відповідь з північного берега Дунаю відкрила вогонь російська артилерія. На неї було покладено вирішення особливо важливого завдання — забезпечити успіх переправи і вести боротьбу з турецькою артилерією. З цим завданням російські гармати справились блискуче. Такий успіх досягнутий завдяки тому, що російська артилерія була ще напередодні зорієнтована на боротьбу з турецькою і зайняла на північному березі Дунаю вигідні позиції.

Першим солдатам, які висадились на протилежному березі, довелося забиратись на круті схили, підсаджуючи один одного. Наступні підрозділи 14-ї дивізії у впертому бою допомогли закріпити і розширити плацдарм на південному березі Дунаю. У кінці другого — на початку третього рейсу на південний берег переправився Драгомиров із своїм начальником штабу, начальником 16-ї піхотної дивізії генерал-лейтенантом М. Д. Скобелевим і з ад'ютантом головнокомандуючого. Після того, як на плацдармі була зосереджена значна кількість військ, Драгомиров поставив завдання розширити його. Михайло Іванович прийняв рішення оволодіти сістовськими висотами, наступ на які розпочався об одинадцятій годині ранку. До третьої години дня Сістова і висоти, що його оточували, були захоплені російськими військами. На цьому закінчилась блискуча операція по форсуванню Дунаю. Стратегічне значення цієї операції було величезне: Дунайській армії відкривався шлях у Болгарію. Вдале подолання водної перепони дало можливість переправити армію в чверть мільйона чоловік при незначних втратах (800 чоловік).

Фахівці, що вивчали досвід форсування Дунаю російськими військами, зазначали, що призначення М. І. Драгомирова керівником десанту виявилось винятково вдалим. Михайло Іванович був чудово знайомий з теоретичним аспектом цієї справи — йому належала праця «Про висадку десантів у стародавні та новітні часи». Втілення його поглядів у життя закінчилось, як було зазначено вище, блискуче. Відзнакою нашому землякові стало нагородження Георгіївським хрестом третього ступеня. Михайлові Івановичу також було присвоєно звання генерал-лейтенанта.

XIX століття не знає іншого прикладу переправи такої кількості військ вночі через велику річку під вогнем противника. Досвід форсування російською армією Дунаю до наших днів вивчається у військових академіях багатьох країн, як блискучий приклад форсування водної перепони великою кількістю військ.

А війна продовжувалась. Наступною блискучою сторінкою російського бойового мистецтва стали бої на Шипці. У них брала участь і 14-та піхотна дивізія під командуванням М. І. Драгомирова. На жаль, участь нашого земляка у цих подіях була недовгою — під час боїв 24—26 серпня 1877 року Михайло Іванович був поранений у ногу і відправлений на лікування. Тяжке поранення спричинилось до того, що наш земляк на все життя залишився кульгавим.

Проте і порівняно недовга участь Михайла Івановича у цій війні залишила слід у серцях болгарського народу, якому генерал допоміг звільнитись від турецького гніту. Достатньо сказати, що два болгарських села — у Великотирнівському і Перницькому округах — носять ім'я Драгомирова. До речі, разом із драгомирівцями у боях брали участь і бійці 13-го Нарвського гусарського полку під командуванням полковника Олександра Олександровича Пушкіна — сина великого російського поета.

Виходячи з вищенаписаного, можна було б гадати, що Михайлу Івановичу судилася в Конотопі нев'яуча слава. Проте сталося інакше — багато років тавро «за-

пеклий монархіст», «реакціонер» заважало справжньому визнанню його заслуг у військовій справі. Приємно зазначити, що останнім часом становище поступово змінюється — вулиця, де стоїть будинок видатного генерала (сьогодні там розташована станція швидкої допомоги) отримала назву Драгомирова, в періодиці (аж до «Красной звезды» включно) з'являються публікації про нашого земляка, а немовби в честь 115-річчя операції, про яку йшлося вище, коло будинку, де жив Михайло Іванович, з'явився пам'ятник генералу Драгомирову, як символ того, що Конотопщина багата видатними людьми.

Ігор ЛИСИЙ.

МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО В ЧЕРНІГОВІ

Магдебурзьке право — надання містам широкого самоуправління — типовий елемент західно- і східноєвропейської історії. У середні віки воно було розповсюджене майже по всій Європі. Зародження цього права пов'язують з німецьким містом Магдебургом, яке здавна вважалося «вільним містом». З захопленням Польською державою українських земель це право надавалося з метою якомога міцніше закріпити міста за собою. Першим містом України, що отримало самоуправління, був Львів. Це сталося у 1356 році. Магдебурзьке право надавалося містам під впливом у першу чергу міркувань економічного характеру: воно приводило до збільшення чисельності міського населення взагалі і ремісників та купців зокрема. Крім цього, здійснюючи цей захід, Польська держава намагалась також залучити на свій бік різними пільгами і перевагами симпатії міського населення, утворивши з міщан слухняний, відданий їх інтересам прошарок.

З 1618 року, коли Чернігівщина була включена до складу Польської держави, спочатку в Чернігові мало місце замкове управління на чолі з комендантом, але невдовзі, в 1623 році, Чернігів отримав від польського короля Сигізмунда III привілей на Магдебургію в ньому. Зокрема, зазначалось: «сей город пограничный Чернигов находится на месте, выгодном к обороне, положением и стенами не только сам нападения неприятельские отражать, но и границам коронным зацитою быть может, желаем того, дабы как наибольшее оной укреплялся, расширялся и украшался... а дабы в нем люди, особливо купечественные и всякие собирались, право магдебургское по примеру других городов наших упривилегированных всем тем, которые в городе нашем Чернигове или в предместьях города живут и впредь жить будут, надаем, призволяем и сею привилегиею нашего вечного утверждаем». Магдебурзьке право Чернігову було також підтверджене в 1634 році Володиславом IV і в 1650 році Яном Казиміром. У зв'язку з наданням Чернігову магдебурзького права, в місті було створено місцевий орган самоуправління — магістрат на чолі з війтом. Першим чернігівським війтом став шляхтич Ян Куновський, який виконував одночасно і обов'язки коменданта фортеці. У магістраті (ратуші) засідали райці (радники), які здійснювали адміністративне управління міщанами. Але права магістрату не розповсюджувались на солдат місцевого гарнізону, козаків, духовенство, українську і польську шляхту. Деякі феодали мали на території Чернігова невіддані магістрату земельні володіння, так звані юридики. У міському суді правили лавники, присяжні, які обиралися з числа міщан.

Мешканцям міста надавалися певні привілеї. Насамперед міщани (купці, ремісники й інший люд міської кондиції) звільнялися як своїми особами, так і майном від іншої юрисдикції і підкорялися тільки магдебурзькому праву. Місту було надано звічні земельні території, які служили джерелом прибутків. Чернігівським міщанам також дозволялось організовувати «всякие торги и купли разные», що, як правило, здійснювалися на ярмарках. Міщани також звільнялися від ряду повинностей: підводної, обов'язку ходити на рибну ловлю для старост, від військового постюю. Крім того, надавалися можливості «всякому мешанину... меди, пива варить, солоди робить, горелку курить... всякому мешанину черниговскому... за две мили вниз и вгору от города... рибу ловить» та ін.

Але, незважаючи на такі пільги й привілеї, в Чернігові існували певні обмеження самоуправління. Так, службовці місцевого магістрату не обиралися, а призначалися королівською адміністрацією. Право призначати війта мав лише польський король, і війт призначався в більшості випадків з числа польських шляхтичів. Поляками за походженням були, як правило, й всі чиновники. За чернігівськими міщанами закріплювалися певні податки і повинності. Так, вони повинні були «солоди и всякий хлеб в мельницах Его королевских молоть и платить за мліво по ревизорскому установлению». Їх зобов'язували також брати активну участь у будівництві і ремонті вітряків (доставка робочої сили і необхідних матеріалів), ремонтувати паркани, рити рови. Міщани Чернігова також несли військову повинність. Вводилися мита і податки

* Використано російський переклад документа.